

DE MARKE

MEDEDELINGENBLAD VAN DE OUDHEIDKUNDIGE VERENIGING
"DE MARKE"

3e jaargang no.3

november 1979

redactiesecretariaat: Volmolenweg 4, 6961 VN Eerbeek.

Geachte Leden,

Dank zij de activiteiten van diverse leden kunnen we u weer een gevarieerd nummer van ons mededelingenblad aanbieden. Hebt u copie voor een volgend nummer, dan kunt u deze opsturen naar het redactiesecretariaat.

Zoals u al op de convocatie werd medegedeeld, was de heer J.M. van Oorspronk wegens tijdgebrek genoodzaakt als bestuurslid te bedanken. Vanaf deze plaats willen we hem dank zeggen voor het werk dat hij voor onze vereniging heeft gedaan. Op de vergadering van 31 oktober j.l. werd tot zijn opvolger gekozen de heer W. Klomp uit Loenen.

De volgende bijeenkomst zal worden gehouden op dinsdag 15 februari 1980. De heer R. Borman zal dan een lezing houden over ARCHEOLOGIE. U krijgt hierover nog nader bericht.

Het bestuur wenst u alvast prettige feestdagen toe en een goed 1980.

B. Derksen. secr.

De kaart op de omslag is een gedeelte van de "Nieuwe kaart van de Veluwe", uitgegeven in 1741 te Amsterdam door Isaäk Tirion.

Excursie naar Ammerzoden en Buren.

Voor zaterdag 29 september j.l. was door het bestuur van onze vereniging de eerste excursie voor het nieuwe seizoen georganiseerd en wel naar kasteel Ammersoyen te Ammerzoden en het historische stadje Buren.

De ruim 50 deelnemers uit de 6 afdelingen vertrokken om + 9 uur van het verzamelpunt "De Eikenboom" te Loenen en kwamen precies op het geplande tijdstip in Ammerzoden aan. Het mooi gelegen en fraai gerestaureerde kasteel was reeds uit de verte te zien en velen zullen het herkend hebben van de lezing met dia's over Gelderse kastelen, die we in het afgelopen seizoen gehouden hebben. In de kelder van het kasteel werden we ontvangen, waar ons, onder het nuttigen van een kopje koffie, een korte uiteenzetting over de historie van het kasteel werd gegeven. Tijdens de rondleiding ging onze gids uitvoerig op deze historie in: In de 14e eeuw werd met de bouw ervan begonnen. Tot 1873 was het afwisselend in het bezit van enkele families, in dat jaar werd het eigendom van de katholieke kerk en ingericht als klooster voor de clarissen. Door herbouw na een grote brand in 1590, alsmede door de bestemming als klooster, week het gebouw behoorlijk van de oorspronkelijke situatie af; bovendien werd het in de tweede wereldoorlog zeer zwaar beschadigd. Toen de Stichting Vrienden van de Gelderse Kastelen in 1957 het kasteel verwierf stond zij voor een gigantisch karwei. De restauratie is echter uitstekend geslaagd, zodat Ammersoyen, zeker wat het uiterlijk betreft, weer in z'n oude glorie staat te pronken.

Na het bezoek aan Ammerzoden ging de tocht naar Buren, waar alweer precies op tijd een uitstekende lunch gebruikt werd. Daarna ging het hele gezelschap naar het Boerenwagenmuseum, dat ook in een historisch pand was ondergebracht. Nadat een diaserie was vertoond en een enthousiaste gids iets verteld had over- en nader inging op vragen betreffende dit oude ambacht, kon ieder naar eigen smaak korter of langer genieten van de vaak schitterende staaltjes van het echte vakmanschap, ja meesterschap, van de wagenmaker. Heel plezierig was het daarbij, dat enkele deelnemers aan de excursie nog zo

"men" zich erg bij het onderwerp betrokken voelde. Wethouder de Wit stelde voor om te trachten een compleet kostuum uit onze gemeente samen te stellen. Dit zal niet meevallen, maar het is het proberen waard. Een moeilijkheid vormt natuurlijk het bewaren van de kledingstukken, omdat deze erg veel verzorging vragen.

De voorzitter, de heer van Beem bedankte tenslotte de heer Woertman voor zijn bijzonder boeiende en deskundige uiteenzetting. Het wekt bewondering voor iemand, die met zoveel doorzettingsvermogen, zoveel op dit gebied verzamelt heeft, en er zoveel kennis over heeft vergaard.

Ben Derksen.

Brummen en omstreken door J. Craandijk.

(korte samenvatting dl.2. voor dl. 1 zie het sept.nr. 1978)

Omstreeks 1900 verbleef J. Craandijk, schrijver van "Wandelingen door Nederland", gedurende een drietal dagen in onze gemeente en logeerde toen in Huize De Rees van de oud-officier der huzaren H.M. Werner. Hij dwaalde hier rond en vermeldde o.a. het volgende:

In het oude kasteel De Rees woonden in het laatst der 15e eeuw de Van Mekerens en sinds 1599 de familie van Heusz. Coenraad van Heusz, in 1639 drost van Borculo geworden, woonde af en toe op de Rees. Twee zijner dochters zijn in 1658 en in 1660 te Brummen getrouwd en zijn beide vrouwen zijn er begraven.

In 1692 werd het goed aan de Heer van de Engelenburg verkocht. Omstreeks 1750 werd het huis van voren en van terzijde door C. Pronk of één van zijn leerlingen getekend. Het woonhuis met trapgevel en een zeer slank rond torentje op het dak, is grotendeels achter de poorttoren en een hoge zijmuur verscholen, zo is op de tekening te zien.

De baron van Loë, die stierf in 1832, had reeds in 1805 de Rees overgedragen aan zijn nichten van Pallant,

wier erfgenamen het in 1829 aan een zoon van één dezer dames, A.C.J. baron Schimmelpenninck van der Oye verkochten. In 1833 werd een nieuw huis gesticht. Het oude huis had op enige afstand gestaan, waar nu de moestuin en het koetshuis zich bevinden, en de grachten, door de beek gevoed, nog zijn overgebleven. Het ruime, deftige herenhuis, aanmerkelijk verbouwd door de baron Van Rhemen, die het van 1841 tot 1881 bezat, vergroot en verfraaid door de heer Van Lansberge die er tot 1889 woonde, ligt tussen statig geboomte. Aan de andere zijde van het gehucht Leuvenum komt men bij het bosrijke terrein van de Wildbaan. De halte Leuvenheim, waar enige treinen stoppen, geeft gelegenheid tot het bezoeken der bossen. Hertog Karel van Gelder had in 1535 in een weerd bij Spankeren een oude toren laten afbreken en weer nieuw laten opbouwen. 't Was de Roode - thans de Gelderse Toren. In de nabijheid bezat de hertog een wildbaan, een grote afgeperkte ruimte, hetzij voor de jacht, hetzij om halfwilde paarden te laten lopen, die ter verkoop of tot gebruik werden gevangen. Ter vergroting van die wildbaan kocht de hertog twee slagen hout in de buurtschap Leuvenheim van twee Zutphense burgers.

In 1678 bestond de havezathe "de Wiltbaen" als Zutphens leengoed. Mr. H.A.C. Metelerkamp werd in 1845 heer van de Wildbaan. Bij de Wildbaan begint nog de onverdeelde marke Leuvenheim. Het houtgewas is particulier eigendom, maar het veld is, evenals de graslaan, in het gemeenschappelijk bezit van de buren van Leuvenheim. Nagenoeg overal zijn de voormalige markgronden verdeeld behalve hier. De kleine boertjes laten in de Meent hun koetje grazen, zij steken er plaggen en halen er zand. Zo gaan 's morgens de koeien van de kleine buren van Leuvenheim naar de gemene weiden, om 's avonds terug te keren naar eigen stal.

Een wandeling in noordelijke richting gaar naar het landgoed Voorstonden, waarbij de halte van die naam de locaaltreinen meestal stoppen. Aanvankelijk volgen wij in Brummen de dorpsstraat, die ons voorbij het gemeentehuis, het postkantoor en de prachtige tuinen van Assenrade, Carolinenburg en Terre Neuve (thans Antiëk Best, red.) leidt. Tussen twee zware stenen

palen loopt hier één der toegangen naar de Engelenburg. Daaraan grenst het fraaie buitenverblijf Klein Engelenburg, sedert enige jaren het eigendom van de heer Leembruggen. Wij komen nu in de buurtschap Rienderen, wier naam als die ener "villa" reeds elf eeuwen voorkomt. De grintweg kruist de spoorbaan bij de halte "Weg naar Voorst", waar alle locaaltreinen stoppen.

De buitenplaats Voorstonden is eigendom van de heer J.A.G. baron De Vos van Steenwijk. Een stromende beek voorziet alle vijvers rond het kasteel van water. Mocht het maar gezegd worden: "van fris en helder water". De papiermolens, door waterkracht gedreven, leverden eertijds onschuldig wit papier. De tegenwoordige stoomfabrieken, die grof gekleurd pakpapier maken, lozen in de beken hun vuile afval. Hoe menig Gelders landgoed is er door bedorven!

De Geschiedenis van het Landgoed "DE MOLENBEEK" te Eerbeek.

In de 18e eeuw behoorde de kern van het landgoed (gelegen langs de Harderwijkerweg en de Boshoffweg) aan de adellijke familie Van Lamsweerde, die het "Huys te Eerbeek" in bezit had.

In vroeger tijden stond er een papiermolen op het weitje bij de - nu helaas droge - waterval. De geschiedenis hiervan begint op de 23e december 1717, als de heer van het huis te Eerbeek, Joseph Maurits van Lamsweerde, "van de gesamentlijke geërfde agter Coldenhoeven bij de Gravinnebeek". een stuk land koopt voor 1.000 gulden, waarop hij bouwt "eenen papiermoelen", die hem zonder zijn eigen hout te rekenen, ruim 4.000 gulden kost. Hij verhuurt de molen aan een zekere Hermanus Light voor zes jaar, de eerste drie voor de in die tijd zeker niet onaanzienlijke som van 280 gulden, de laatste drie voor 300 gulden, "blijvende alle reparatie tot laste van den huurder". Korte tijd later blijkt, dat de molen niet zo degelijk

gemaakt was, want de pacht wordt verminderd met 30 gulden, omdat "den vijfde back niet aen den ganck en is". Het was dus blijkbaar een vijfbaksmolen (waarin meestal drukpapier werd vervaardigd). Al spoedig krijgt de heer Van Lamsweerde moeilijkheden met zijn burenen, dwz. de eigenaars van de andere aan de beek liggende papiermolens, omdat hij de beek te behoeve van zijn molen had afgedamd! Het gevolg was een proces, dat hij verloor.

Het was n.l. niet de enige papiermolen in Eerbeek in deze tijd. Al in 1667 had een zekere Johannes Schoonman van de Rekenkamer in erfpacht gevraagd: de beek, lopende langs zijn erf tussen Coldenhove en Eerbeek, teneinde een papiermolen te zetten. Later kwam er nog één bij "op de Coldenhovensche beek" van Rudolf van Boshoff (uit deze molens zou dan de latere papierfabriek "De Hoop" ontstaan zijn).

In 1668 vinden we o.a. een aanvraag om erfpacht van water voor het "leggen" van een papiermolen van Gosuin de Bueninck, de toenmalige heer van het Huis te Eerbeek. Ook op het landgoed Coldenhove bevonden zich twee papiermolens van de familie Van Boshoff, waaruit de papierfabriek "Coldenhove" is ontstaan.

Om terug te keren tot de molen van de heer Van Lamsweerde, in 1733 verpacht hij deze voor 250 gulden jaarlijks aan Heyndrick Loelofs Licht, plus 20 gulden voor een huis, dat hij daarbij "geleghet" had. De hele zaak blijkt echter nog steeds niet erg te floreren, want al spoedig wordt "geaccordeert, uyt oorsaecke, dat de moole seer vervallen, en de sprengen altemaal ongemeen met sant beset waeren", dat de pachter het eerste jaar slechts 50 gulden zou behoeven te betalen, alsmede "de onkosten van de halve ruijmingen (van de sprengen) aen sijne paghtpenningen sal vermoogen te korten".

Deze Hendrik Licht is in 1757 nog altijd molenaar, als "de papiermole tussen Eertbeek en Coldenhove, met holtgewasse, watere, land in de Lende en alle verder ap- en depentien" bij een boedelscheiding tussen de kinderen van Van Lamsweerde op 28 augustus van dat jaar aan zijn dochtertje: de Douairière Maria Anna van Schlaun te Elten wordt toebedeeld.

In 1776 verkoopt zij deze weer aan de gewezen pastoor Jacobus Berntz (die in 1794 ook eigenaar van het Huis te Eerbeek zou worden) "met huys en hoff, camp, bouland en hoyland en houdtgewassen, mitsgaeders vrije springen en waterloop, alsmede het "Gravinnenveen sikh uytstreckende van de springen tot aan de mole" ens.

Een week later wordt deze verkoop van de "Nieuwe Molen", gelegen in "den ampte van Brummen, carspel Hall, buurtschap Coldenhove" door de Geërfdens in Veluwen-soom" bekrachtigd. Hier is dus sprake van een nieuwe molen, de oude - vijfbaks - molen is blijkbaar bezweken. De naam "Gravinnenveen" leeft nog heden voort in de naam "Gravinneberg", de hoogste heuvel ("trapjesberg") van het landgoed achter de kop van de sprengen op de grens met "Groenouwe". De Molenbeek - alhoewel bezwaard met een hypotheek van 3000 gulden - blijft in bezit van de familie Berns tot het jaar 1834, waarin door de erfgenamen van Jacobus Berns in het logement "Het Kromhout" te Brummen in het openbaar wordt verkocht: "een papiermolen door water gedreven wordende, de Nieuwe Molen genaamd, van steen en hout gebouwd en met riet gedekt, voorts woonhuis en schuur met eigendommelijke vrije sprengen en water, daaraangelegene hoftiendbaar bouw- en weidelanden, akkermaalsbosschen, opgaande boomen en veldgronden, bekend onder de naam van het Gravinneveen" enz. , 38 H.A. groot.

Tevens werd bij deze gelegenheid het "Erve en goed Hungelink (dat dezelfde eigenaar had) verkocht, bestaande uit huis en verschillende stukjes bouwland met bijzondere namen, zoals "de Kosterkamp", "het Bultje", "het Ganzegat", "het Geuske", "de Beumkeslanden". Vermeldenswaard is, dat het Hungelink bezwaard was met "eene jaarlijkse uitgang van een halve schepel rogge (oude Arnhemse maat) aan de kosterie van Halle, jaarlijks geëvalueerd wordende op vijftientachtig centen, met twintig centen in constanten jaarlijks aan dezelfde kosterie, de helft te betalen Paaschen, en de wederhelfte Kersmis". Bovendien was men belast met het "ruimen en schoonhouden van de groote boven Molenbeek". 't Hungeling blijft in het bezit van de familie, wordt n.l. voor 2400 gulden verkocht aan Henricus Marinus Berns, "student

in de Theologie aan de Hoogeschool te Leyden". De papiermolen daarentegen - hoewel ingezet door Hessel van Pannekoek, papierfabrikant te Eerbeek - wordt voor 5610 gulden eigendom van Evert Rutgers Modderkolk te Brummen. Deze heeft er niet lang plezier van gehad, want nauwelijks vier jaar later in 1838, verhuurt zijn weduwe haar "voor weinige jaren geheel nieuw gebouwd burger-woonhuis", de Molenbeek genaamd, met schuur enz. voor 50 gulden jaarlijks aan Hendrik Brouwer, papierfabrikant op de Nieuwe Molen - die hij reeds in pacht had voor 290 gulden 's jaars -. Deze moest "de getimmerten zindelijk en net bewonen en gebruiken en des noodig de molen verstellen met de nodige vuizels en zwengels en in het algemeen de molen met zijn toebehooren alleen met zijn gezin bewonen en gebruiken. Dit huis "De Molenbeek" moet hetzelfde zijn als het huidige "witte huis" - ook wel "het kasteeltje" genoemd - daar zich naast de molen al een huis bevond. Eén en ander vond plaats in tegenwoordigheid van Goossen en Andries Huiskamp, "papiermakers" in Eerbeek als borgen, die hiervoor domicilie kozen in de herberg "de Bonte Koe".

Voor de familie Modderkolk bleek het bezit van het landgoed al spoedig te bezwaarlijk en op 30 oct. 1840 werd het eveneens in het logement "het Oude Kromhout" in het openbaar verkocht.

Voor ruim 6000 gulden wordt "de meester goud- en zilversmid Levi Marcus van Duren" uit Zutphen eigenaar. Deze blijkt met energieke voornemens bezield te zijn en gaat al direct radicaal te werk. Uit een bestek blijkt, dat hij voornemens was "het Molenhuis geheel af te breken tot op het vaste werk, de pannen schoon te maken, de steenen af te bikken, het houtwerk spijkerschoon te maken, alsmede de eene zijgevel en de geheele bovenkap af te breken". Het huis moest voorts "tot aan de bovenplaat gedekt worden met blauwe pannen op goede stroodeken. Of dit werkelijk zo gebeurd is, is niet bekend.

Bovendien weet van Duren het bezit uit te breiden door aankoop van ca. 40 H.A. heidegrond, die behoort-

de aan de mark van Hall en Eerbeek, die in deze tijd verdeeld werd (1854). Tot de commissie, die hiermee belast was, behoorden bekende Eerbeekse namen, zoals de papiermaker Goossen Huiskamp, de winkelier Gerrit Tabor, alsmede de voormalige Leidse student - thans Hervormd predikant te Spankeren - Henricus Marinus Berns. Tot de verplichtingen, die de nieuwe eigenaar op zich moest nemen, behoorde "het op zodanige hoogte maken en houden van de beekenwal, dat het eventueel komende sneeuwwater nimmer in de beek kan lopen". Verder moest hij het ruimen der beek dulden en niets doen "wat den ongestoorden afloop van het door die beek loopende water belemmeren kan".

Nauwelijks één jaar na deze aankoop (1855) wordt het landgoed opnieuw geveild in het "Oude Kromhout". Het hele bezit (78 H.A.) benevens "des verkopers regten in de Mark van Hall en Eerbeek", gedeeltelijk verpacht aan Hendrik Abraham Schut, wonende op de Nieuwe Molen (een vierbaks-molen), werd voor de som van 11000 gulden eigendom van de "meester metselaar Arend Reindert Noorman" te Brummen. Nadrukkelijk was bepaald, dat "geene dan gegoede personen en van bekend crediet tot de opbieding of mijning worden toegelaten"!

Deze heeft, evenals de voorganger van Van Duren, niet lang plezier van zijn bezit gehad, want vier jaar later (1859) verzoekt zijn weduwe voor zich en voor haar minderjarige zoon aan de Edelachtbare Heren President en Rechters in de Arrondissementsrechtbank te Arnhem om het landgoed de Nieuwe Molen en de Molenbeek onder de gemeente Brummen in de buurtschap Coldenhoven te mogen verkopen, "omdat het onderhoud der gebouwen en der papierfabriek, het drijven van deze, doch bovenal de ontginning der heidegronden en de administratie van een en ander veel geld en werkzaamheden vorderen, en zij de noodige kennis en geschiktheid mist om al wat tot het verrigten van dat een en ander vereischt wordt, en de gronden in waarde moeten teruggaan bij gebreke van de middelen om die te ontginnen en te bemesten, zodat zij al sedert eenigen tijd heeft uitgezien naar

eene gelegenheid om een en ander te verkoopen, die zich nu heeft opgedaan, daar de Heer Hermanus Kruyff, Commissionair in Effecten wonende te Ellekom zijn verlangen heeft geopenbaard, om dit landgoed uit de hand aan te koopen, en daarnaar heeft geboden elfduizend gulden vrij geld". Vijf dagen later wordt dit verlof na taxatie verleend.

Deze Hermanus Kruijff uit Rotterdam - tijdelijk woonachtig te Ellecom - wiens nakomelingen nog altijd (dus 120 jaar!) in bezit van het landgoed zijn, heeft de ontginning van de heidegronden krachtig aangepakt en alles ingeplant. Er is - op één zorgvuldig bewaard stukje na - geen heide meer over; we zouden nu zeggen: helaas!

Bovendien heeft hij het bezit nog uitgebreid met enkele van de Hervormde diaconie gekochte voormalige markegronden. Diakenen waren destijds de papierfabrikanten Reinder Jan Huiskamp en Berend Slikhuis. Over de molen wordt niet meer gesproken. Waarschijnlijk is deze spoedig daarna in verval geraakt en verdwenen. Het was de heer Kruijff immers niet te doen om papier te maken, maar om (geheel in de geest van die tijd) woeste gronden te ontginnen.

Het ging trouwens in de 2e helft van de 19e eeuw zeer snel bergafwaarts met de papierindustrie op de Veluwe. Het handwerk is niet meer lonend en vele oude molens verdwijnen of worden omgezet in fabrieken: "De Hoop" wordt in 1868 machinaal, de "Verenigde Papierfabrieken" in 1878, de oude molen "Coldenhove" wordt in 1885 gemoderniseerd.

Behalve de naam is er echter ook nog iets tastbaars van de molen overgebleven: enkele belangrijke onderdelen n.l. "kroonwiel" en "hollander" (jarenlang bewaard op de zolder van het "witte huis") zijn door bemiddeling van de papierfabrikanten M.C. Sanders en P.J. Schut in 1933 in de papiermolen van het Openluchtmuseum terecht gekomen.

Wat het landgoed zelf betreft, dit is omstreeks 1920 nog uitgebreid met enkele percelen langs de Harderwijkerweg (van de gemeente Brummen) en - later - op Apeldoorns gebied langs de grens met Groenouwe.

Een gedeelte is na de oorlog als waterwingebied in gebruik genomen.

Het "witte huisje" is een aantal jaren geleden door de eigenaars geheel gerestaureerd en daarmee van de ondergang gered. Het is ongetwijfeld één van de oudste huizen - zeker het oudste "burger"woonhuis - van Eerbeek.

De oude "boswachterij" aan de Harderwijkerweg moet uit het midden van de vorige eeuw dateren, waarschijnlijk gebouwd - of zeker verbouwd - door H. Kruijff. Ondanks latere verbouwingen is de voorgevel nog geheel in tact gebleven, evenals het met riet en pannen bedekte dak, zodat het eveneens één van de weinige nog overgebleven 19e eeuwse gevels in Eerbeek is.

W.J. Ruijgrok - van der Pol.
(zie ook pagina 28)

Langs "De Straatweg" in Oud-Beekbergen.

Rond de eeuwwisseling was het begrip "Arnhemseweg" bij de dorpsbevolking niet populair. Men sprak bijna altijd van "De Straatweg" als men de weg van Apeldoorn naar Arnhem bedoelde. Dat kwam doordat in het toen nog erg primitieve wegenstelsel van zand- en grindwegen een met klinkers verharde weg opviel en eigenlijk als een "echte weg" beschouwd werd. Die "echte weg" vormde bovendien de verbinding met en tussen twee grotere plaatsen op de Veluwe. Toch was de rijbaan maar hoogstens vier meter breed en waren de oneffenheden legio. Stratenmakers hadden er onafgebroken werk mee.

Aansluitend aan de klinkerweg waren er brede bermen al of niet beplant met eikebomen. Fietspaden waren er aanvankelijk niet. In latere dagen toen er meer fietsen in gebruik kwamen, werd er een soort rijwiel pad gemaakt, onmiddellijk grenzend aan de klinkerbaan. En dat bleef jarenlang zo. Het verkeer stelde in die

dagen nog weinig voor. Hoogstens enkele aangespannen voertuigen en op bepaalde dagen een soort diligence, Hoegen's wagen genoemd. Deze vormde toen "het openbaar vervoer" op de route Apeldoorn - Arnhem. Omtrent dit personen- en klein-goederen transport zou veel te vertellen zijn, evenals over de oude rijksstraatweg met zijn tolhuisjes en tolbomen, maar dat zou ons in het kader van deze schets bepaald te ver voeren.

We beogen met dit verhaal slechts een kort stukje straatweg te belichten en wel het ongeveer 1½ km. lange traject tussen de buurtschap "Den Haag" en de zogenaamde "Bergen".

Met de laatsbedoelde aanduiding bedoelde de Beekbergenaar dan het heuveltje in de buurt van het landgoed "Dennenheuvel" en de villa bewoond door de familie Ten Sijthoff. Deze landheer - een Amsterdamse zakenman - kocht destijds een groot complex min of meer woeste grond ter weerszijden van de straatweg en liet daar o.m. een klein landhuis bouwen. Op het door hem aangekochte terrein stonden hier en daar kleine stulpjes, waarvan de z.g. "van der Ploeg's hut" wel de bekendste was.

De meeste van deze bouwvallige huisjes werden gesloopt; een enkele bleef gespaard en werd na enige verbetering tot een dienstwoning voor boswachter en koetsier bestemd. Ook liet hij in de buurt van de "rijkssprengen" een boerderij bouwen, die de naam "Het Zwaantje" kreeg. Een naam die ontleend werd aan de in die buurt staande oude herberg uit "Malkenschoten". Deze boerderij stond op de plaats, waar thans de terreinen van T.N.O. zijn.

Het weggedeelte tussen "De Bergen" en "De Hagenbrug" was aan beide zijden nog een "woest en ledig" gebied. De vegetatie bestond in hoofdzaak uit heide, harde grassen, bremstruiken en opslag van boompjes, voornamelijk berk en vliegden. Slingerpaadjes doorkruisten het natuurgebied. In latere jaren werden sommige velden door de Heidemaatschappij ontgonnen in opdracht van de grondbezitter(s) en ingeplant met de weinig eisen stellende grove den. Zo ontstonden daar opgaande bossen, waarvan misschien het zogenaamde "Brandtsbos" te oosten van de straatweg wel het beste voor-

beeld was. Dat bos grensde dan weer aan de buurtschap Amerika en thans vindt men er het viaduct en de rijbaan van de E8.

Aan de oostzijde van de weg bleef een terrein nog lange tijd in de oorspronkelijke staat bewaard en op dat heideveld mochten de voetbalminnende Beekbergenaren hun oefeningen en wedstrijden houden. Eigenlijk was dat het eerste voetbalterrein van de plaatselijke clubs. Een nogal harde loodzandbodem, geen ideaal sportveld, geen sportaccomodatie, maar wel veel ruimte en vrijheid. En in die dagen stelde men nog niet zulke hoge eisen.

De bebouwing van het hier bedoelde weggedeelte was nog erg schaars. Slechts hier en daar een klein huis of boerderijtje in de buurt van de Lange Amerikaweg en de Engelandeweg. Deze beide wegen waren nog zanderig en werden pas later van een klei-met-grindlaag voorzien.

Het gedeelte tussen de Amerikaweg/Engelandeweg en "Den Haagen" was "enkland", bouwlandjes met hier en daar wat graslandperceeltjes en in gebruik bij de landbouwers uit de naaste omgeving. In deze buurtschap Engeland kon men in die dagen de zogenaamde "sprengenkoppen" nog gemakkelijk vinden. Tegenwoordig vallen deze minder op.

Verderop in richting Beekbergen stond, vlakbij de straatweg, een heel mooi oud boerderijtje dat "de Nap" heette en waar de vermoeide reiziger voor een luttel bedrag de nacht kon doorbrengen. Dat was op de hoek van de Arnhemseweg en de Engelanderkamp (zoals dit weggetje thans heet na het tot stand komen van de ruilverkaveling). Ook de naam "de Nap" werd in de loop der jaren door de spraakmakende gemeente wat verbasterd en werd er doorgaans gesproken van "Den Aap".

"Herenlogementen" was de algemene aanduiding van dit soort nachtverblijven. Vaak waren het reizende handelslieden, die er graag verbleven en zo had de eigenaar van zo'n logement als het ware een "vaste klantenkring". Een summum van gemoedelijkheid, billijkheid, vermengd met een typische eigen sfeer.

Een sober uithangbord tegen een met klimop begroeide voorgevel was de enige reclame. Helaas is dit schilderachtige unieke boerderijtje - vermoedelijk in de twintiger jaren - gesloopt. De familie R. Woudenberg heeft er vele jaren gewoond en alles keurig onderhouden.

Ongeveer 500 meter zuidwaarts bereiken we dan de vandoordseer bekende buurtschap "Den Haagen". Hier wordt de Beekbergerbeek onder de straatweg doorgeleid en kreeg de brug de zeer toepasselijke naam van de "Hagenbrug". Aanvankelijk zal het wel een wat gammel bruggetje zijn geweest. Reeds in het jaar 1747 was er sprake van vernieuwing wegens bouwvalligheid en gevaar. Aannemer Albert Moes kreeg toen de opdracht na inschrijving om het werk uit te voeren tegen een som van f 30,--. Even voorbij de brug had de straatweg een wat grillig bochtenverloop. Mogelijk wilde men zo weinig mogelijk grond aan de boerderij "Den Haagen" onttrekken en bleef men zodoende zo dicht mogelijk tegen de beekzijde. In later dagen heeft men die bocht belangrijk vereenvoudigd. Dat was in 1932. Nabij de Hagenbrug sloot de zandweg naar Lieren aan op de straatweg. Die weg heette "de Kikvorsenbrink", een nogal toepasselijke naam, die allicht ook verband hield met de toen nog uitbundige kikkerconcerten in de contreien van de molenbeek. Maar ook deze naam verdween om plaats te maken voor "Tullekensmolenweg", eveneens een historisch verantwoord wegaanduiding.

De buurtschap "Den Haagen" is al heel oud. Omgeven door talrijke heggen en opgaand geboomte stonden daar enkele grote boerenhoeven. In het midden van de 18e eeuw woonde daar o.m. ene Jan Hendrikszoon Beekhuis, die getrouwd was met Jannetje Willemsdochter Van de Kolk. Veel is van hen niet bekend, maar wellicht hadden ze ook wat te doen met de papiermakerij en dus met de papierwatermolens langs de beek. In officiële wordt gesproken van Jan Hendrikszoon Beekhuis In Den Haagen. Later vertrok deze familie naar Putten om zich daar met de papierfabricage be-

zig te gaan houden. Wie dan de hoeve en de landerijen van "Den Haagen" in handen krijgt is onduidelijk. Mogelijk waren dat nakomelingen van het geslacht Boks. Deze naam komt ook voor in de lange rij van papiermakers in Beekbergen. Oude Beekbergenaren spraken wel van Boks d'n Hagen, maar daarmee bedoelden ze dan Antonie Johan Boks, de schaapherder, die ook nabij de Hagenbrug woonachtig was. Hij was ook boer en bezat naderhand veel landerijen tussen de Kikvorsenbrink en het Hogepad, alsmede langs de straatweg in de richting van de sprengeweg, die thans Kerkweg heet. Na het overlijden van Antonie Boks bleven enkele van zijn zoons op de boerderij wonen. Dezen zetten het boerenbedrijf en de schapenhouderij voort. Een van hen - Hendrik Jan genaamd - huwde met Jansje Schut. De beide anderen, Jan en Gerrit bleven ongehuwd. De boerderij waarin ze jaren lang woonden werd in 1967 afgebroken, de oude schaapskooi werd al veel eerder met de grond gelijkgemaakt. Door de landerijen van "den Haagen" liepen allerlei kleine zandweggetjes om bij de akkers en het grasland te kunnen komen. Een van die steegjes liep ongeveer ter plaatse van de huidige Hagenweg. Het was doodlopend tegen de akkers en derhalve sprak de buurt ook wel van "de Naadzak" omdat men er een overeenkomst met een in die dagen door vele vrouwen gedragen kledingstuk in zag.

Op de plaats waar thans een garagebedrijf gevestigd is, stond tot even na het begin van deze eeuw ook een grote oude boerderij, evenwijdig aan de straatweg en met de voorgevel naar het zuiden gericht. Vermoedelijk was dat één van de oudste hoeven uit deze buurtschap. Bij de voorgevel stonden enkele grote oude linden, die functioneel waren als een soort zonnewering. Dat was in vroeger dagen veelal gebruikelijk en de methode was praktisch, mooi en goedkoop. Deze "Haagenboerderij" werd enige jaren na 1900 afgebroken.

We hopen er enigszins in geslaagd te zijn de lezer een zo goed mogelijke schets en een sfeerbepaling te bieden met betrekking tot het in de aan-

vang beschreven gedeelte van de "straatweg". Een weg, die in de loop der jaren vrijwel onherkenbaar veranderd is.

Beekbergen, oktober 1979.

G. B. Wolters.

Een nieuwe brugge over de beeke bij de Hagen.

(archief gemeente Apeldoorn)

Conditien en voorwaarden waar naar de Hoogwelgeboren Heeren Jonkeren des Ampts Apeldoorn voor nemens zijn in het publicq aan de minst aannemende te doen bestaden de Leverantie en 't maken van een nieuwe brugge over de Beeke bij den Hagen op de weg van Beekbergen na Apeldoorn ende sulx op volgende wijze.

Dese Bestadinge sal geschieden met schrijven onder borden met gulden van 20 Stuijvers 't stuk, die 't minste schrijft sal insetter en aannemer zijn, en sal daar toe moeten gebruiken 't volgende, mits ook de oude brugge afbreke en op dieselve dag, dewelke wesen sal heden over agt dagen de nieuwe daar over legge, sonder dat de passage gestremt worde, ten welken eijnde naast d'brugge een deurvaart sullen moeten maken

De Brugge moet lank wesen ses voet en breed tien voet daartoe te leveren ses Eijken posten lank 5 voet, dik 7 à 8 duym, twee dito hoofdbalken lank 10 voet, dik 7 à 8 duym, vier dito ribben lank 6 voet, dik 7 à 8 duym, twee driekante somers over de planken lank 6 voet, dik 5 à 7 duym met 4 ankers over d'planken door de buitenste ribben leggen ijder hoekpost vast gespijkt.

60 voet eijken planken van 2 duym dik en ten minsten

een voet breed, 60 voet peppelen planken dito breed alles gaaf sonder noesten off spinne ende taaie nagels daar toe te gebruiken met alle arbeidsloon daar bij, en d'hoofden met goede stootholten en aarde te voorsien en geduijrende de 8 dagen ook sorg dragen dat de oude brugge bruikbaar is, en alle de schade saar door veroorzaakt wordende voor hare rekeninge zijn.

Heden over 8 dagen de Materialen bij de brugge zijnde sal de aannemer daar van aan den Ontfanger P. Wesselman als lasthebbende van de Heeren Jonkeren kennisse geven om deselve te examineren, en soo niet volgen conditie bevonden worde, sullende t'den aannemer verbeteren off sal 't d'Heeren Bestaders vrijstaan op den dubbelen weerpennig door een ander te doen leveren en maken.

De betalinge sal bij de naaste settinge uijtgeset worden. Na gedane bestadinge houden een uur beraad om toe te staan dan niet, sonder aan iets verplicht te wesen.

Tot nacominge deser conditien sal den aannemer stellen twee borgen, die zig een voor alle en alle voor een neffens den principaal bij ondertekinge deses sullen verbinden hare personen en goederen, deselve onderwerpende alle Heeren Hoven wetten en Gerigten in specie den Welcd. Hove van Gelderland met rennutatione van alle bedenkelijke except desen eenigzints Contrarieren.

En is na voorlesinge dezer Conditien op heden den 26 Juni 1747 ten huijse van Daniel Schut tot Beekbergen de Brugge aangenomen bij Albert Moes op f 30,--

Borgen: Albert Moes
Willem Luytjes

De inhoud deses is mij door den ontfanger P. Wesselman voldaan.

Aelbert Moes

1747

den 26 Junius door den ontfanger P. Wesselman doe
de brugge bestaadt is agter den Hagen bij D. Schut
verteert 2 gulden
Voldaan (get) Daniel Schut.

Rekeningen Ampt Apeldoorn 1747 (uit: Ons Dorp)

Oude Gelderse Kerken.

Dat het goed gaat met de "Stichting Oude Gelderse Kerken" bleek op zaterdag 22 september j.l. in de Ontmoetingskerk tijdens de jaarlijkse algemene ledenvergadering, ditmaal in Hattem.

De in 1975 op initiatief van de Provinciale Kerkvergadering van Gelderland der Ned. Herv. kerk gevormde Stichting heeft op dit moment 2370 donateurs. Dat is maar liefst een stijging van 42% ten opzichte van vorig jaar, zo deelde voorzitter H.V. van Walsum mee. Debet daaraan is zeker ook de attractieve stand met voorlichtingsmateriaal die sinds kort op afroep beschikbaar is en ons later tijdens een bezoek aan de fraaie Hervormde Andreas kerk werd getoond.

"Maar we zijn er nog lang niet", zo stelde Doesburg's burgervader. Als voorbeeld stelde hij de beide andere provinciale stichtingen: Groningen heeft 5300 donateurs, en Friesland heeft er 4600 genoteerd.

De stichting heeft op dit moment 3 kerken in eigendom en de grote verassing voor deze jaarvergadering was het juist die morgen binnengekomen bericht van C.R.M. dat in principe op subsidie gerekend mag worden. Dat betekent dat de Hervormde kerk te Leur, de Hervormde Calixtuskerk te Groenlo en de Hervormde St. Victorskerk en toren te Batenburg daadwerkelijk onderhanden genomen kunnen worden. Een fraaie stimulans na een moeilijke start.

Het is nog maar een begin, als we naar Groningen kijken, waar de aldaar werkzame stichting 30 kerken en

torens bezit en Friesland, die 18 kerken bezit alsmede 2 klokkestelen.

In Gelderland is er ook veel minder sprake van een noodsituatie, zo hield Mr. van Walsum de bijna 200 toehoorders voor. In tegenstelling tot onze provincie is in het noorden op veel plaatsen het draagvlak van een kerkelijke gemeente weggefallen. Wel ontmoeten we in Gelderland steeds meer kerkbesturen die nauwelijks meer in staat zijn het nodige onderhoud aan hun monumentale kerkgebouw te laten verrichten. Sinds kort is er een landelijk samenwerkingsverband in de Stichting Oude Nederlandse Kerken. Vooral verspreiding van kennis wordt hiermee voorkomen.

Dat de Gelderse Stichting nu officieel is aangemerkt als instantie die mag gaan restaureren maakt een verdere toename van het donateursbestand noodzakelijk. Immers de eigenaar moet in de totale restauratiekosten, die per kerk gemiddeld 400.000 gulden bedragen 5 à 10% bijdragen. Als het een monument is, doet de gemeente 30%, de provincie 10% en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg 50 à 55 %. Als U donateur wordt betaald U f 15,-- per jaar. Vijf gulden is voor de ringband met publicaties over verschillende Gelderse kerken, zeer goed verzorgd, en jaarlijks verschijnen nieuwe studies, die automatisch worden toegezonden.

De rest, f 10,-- is voor het eigenaarsaandeel en U mag naar aanleiding van de vorenstaande uiteenzetting gerust stellen, dat de verschillende overheden dat aanvullen tot f 100,--.

U kunt zich aanmelden via Postbus 19, Dieren, of tel. 08337 - 371.

M. Zegers - K. de Boer.

Van Vlechtwerk tot Baksteen.

Een belangrijk deel van onze leden, zo heb ik meermalen gemerkt, is in het bijzonder geïnteresseerd in boerderijen en alles wat daar betrekking op heeft. Het is dan ook mede daarom dat ik U wijs op een boek dat de geschiedenis van het boerenhuis in Nederland als onderwerp heeft. Het boek, dat als titel draagt: "Van vlechtwerk tot baksteen" is een uitgave van de Stichting Historisch Boerderijen - onderzoek, die is ondergebracht in het Nederlands Openluchtmuseum. Het doel van deze stichting is het historisch onderzoek - in de ruimste zin - van de boerderij in Nederland. Dat onderzoek doet men aan de hand van opmetingen, afbeeldingen en beschrijvingen die worden vastgelegd. Niet alleen beschikt men over een geweldige collectie zo langzamerhand in Arnhem, aan de Schelmseweg 89 (tel. 085-452065) maar heeft men ook een prachtige verzameling kleurendia's voorhanden.

Nu in Nederland de traditionele boerderij, als laatste vertegenwoordiger van een ontwikkeling, die in het boek teruggaat tot vòòr onze jaartelling, in snel tempo verdwijnt, is een boek waarin die zaak wordt vasgelegd gerechtvaardigd. De studie van J.J. Voskuil, die zich vooral richt op het uiterlijk van boerenbehuizingen door de eeuwen heen, is meer dan een chronologisch overzicht van indelingen en architectuur. Het is vooral ook het verhaal van het denken en handelen van de bewoners die er de vorm aan gaven. De vele aanschouwelijke illustraties - en daar is men niet bekrompen in geweest - maken het vooral ook voor de niet-deskundige aantrekkelijk. Met name zomaar-belangstellende wordt goed op weg geholpen door de uitgebreide literatuurverwijzing. Het boek, dat 160 bladzijden telt, formaat 21 x 27 cm heeft 99 afbeeldingen in zwart-wit en 36 in kleur. Daarnaast zijn er 14 details opgenomen van oude landmeterskaarten. De prijs van het boek bedraagt f 84,-- + verzendkosten, bij voorintekening f 70,-- + verzendkosten.

De schrijver, die als wetenschappelijk ambtenaar verbonden is aan het Volkskundebureau van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, heeft voor de bestudering van de bouwontwikkeling gebruik gemaakt van het archief in Arnhem.

Daarnaast heeft Voskuil vooral oude landmeterskaarten, schilderijen en prenten bestudeerd, waar vaak boerderijen het onderwerp op zijn. Enkele malen in onze geschiedenis hebben boeren een reden gehad om met de oude beproefde gewoonten in de boerderijbouw te breken. Van vlechtwerk ging men later over op hout en weer later op plaggen. De opkomst van de baksteen zorgde voor een geheel nieuwe ontwikkeling.

Wat opvalt in het boek dat die overgang van vlechtwerk op steen, of van vlechtwerk op hout en van hout op steen, zich in de kustgebieden en langs de grotere rivieren veel sneller voltrokken heeft, dan elders in ons land. Dat blijkt afhankelijk te zijn van sociale verhoudingen of de economische toestand in die streek. In het zuid-oosten van ons land bijvoorbeeld is de overgang van vlechtwerk op steen pas in de 2e helft van de 19e eeuw voltooid.

K. de Boer.

Een Gemeentelijke Monumentenlijst in Brummen?

Tijdens bijeenkomsten van leden van "De Marke" uit de dorpen Eerbeek en Hall bleek, dat bij velen een gevoel van onbehagen opkomt, wanneer er in één jaar tijds weer diverse oude huizen en boerderijen afgebroken of drastisch gemoderniseerd zijn.

Kunnen we hier niets aan doen? Kan er geen vorm gevonden worden, waarbij in overleg tussen gemeente en eigenaren een voor ieder aanvaardbare oplossing gevonden wordt?

Tijdens een gesprek met wethouder Niemeyer over dit onderwerp, vroeg hij "De Marke" het oude huizen bestand in de gemeente Brummen te inventariseren.

Deze zomer hebben leden van onze vereniging in drie werkgroepen getracht die opdracht uit te voeren. Voor Tonden, Empe en Voorstonden hebben de heren Hoogenberk en Rambonnet een lijst opgesteld. Voor Brummen, Cortenoever, Rhienderen, Leuvenheim en een deel van Oeken hebben de heren Van Bodegom en Willemsens dit karwei geklaard. Voor Eerbeek, Hall en het andere deel van Oeken zijn de dames Derksen en Jonker en de heren Derksen, Willems en Van Beem op pad geweest.

Op deze lijst zijn niet de gebouwen vermeld, die al op de rijksmonumentenlijst staan. Deze panden worden afdoende beschermd. Buiten diverse panden in het dorp Brummen staan erg weinig gebouwen op deze rijksmonumentenlijst (Hall - de Ned.Herv. kerk; Eerbeek - t Huis te Eerbeek en de korenmolen).

De inventarisatie, die bij de rijksmonumentenlijst is toegepast, ligt al weer vele jaren achter ons. Gebouwen van na 1850 staan vrijwel nooit op die lijst. Intussen zijn de inzichten veranderd. Van rijks- en provinciewege wordt er met nadruk op gewezen, dat het van belang is, gebouwen uit de 2e helft van de vorige eeuw voor de toekomst te bewaren. In het kader van de decentralisatie past een gemeentelijk beleid, dat op deze nieuwe situatie inspeelt.

In Gelderland werkt de Provinciale Gelderse Monumenten Commissie. De heer H. Mooibroek, werkzaam in deze commissie, is ons zeer behulpzaam geweest. Hij geeft ook vele andere gemeenten adviezen en heeft o.m. zitting in de gemeentelijke monumentencommissie te Apeldoorn. Ook de gemeente Aalten werkt al met een monumentenverordening.

De gemeente Brummen heeft enkele jaren geleden een eerste stap gezet op de weg naar het behoud van oude boerderijen. Eigenaren, die een rieten dak vernieuwen krijgen een gemeentelijke subsidie.

Een subsidie op een verbouwing van het exterieur - mits in stijl - ligt in het verlengde. Vanzelfsprekend komen hier alleen karakteristieke panden voor in aanmerking.

Beekbergennummer
 Bestuursmededelingen
 Korte historie van Beekbergen
 De Marke
 In en om de kerk en de pastorie van Beekbergen
 (1623 - 1669)
 Pastoors, predikanten, kerkmeesters en kosters
 Verhuizing Centraal Bureau voor Genealogie
 De doodstraf te Apeldoorn
 Advertentieverzameling II
 Archief van de Rekenkamer
 Genealogie Kruimer
 Nieuw gebouw van het A.R.A.
 Genealogie Schut
 Andere Beekbergense Genealogieën
 Genealogie Sprenkeler
 De kerk van Beekbergen
 Vragen en antwoorden
 De derde Veluwedag
 Ledenlijst.

Van harte aanbevolen!

Ben Derksen

Beekbergen in Oude Ansichten,

is het unieke boekje dat alweer in 2e druk is verschenen. In dit boekje vindt u tal van oude foto's welke de heer G.B. Wolters bij elkaar gebracht heeft. Door zijn jarenlange verzamelwoede weet hij zeer veel van de historie van het oude dorp, wat ook tot uiting komt in de gezellige verhaaltjes die kris kras door het boekje de foto's begeleiden. Niet alleen voor de nieuwe inwoners van Beekbergen heeft het boekje z'n waarde, ook voor de echte Beekbergenaren is het smullen van de oude foto's van personen schoolklassen, brandweer en verenigingen. Hoe groen het dorp vroeger wel was beleven we elke keer weer als we door het boekje bladeren en we zien waar er

vroeger (en tot voor kort geleden) allemaal bomen stonden!

De vroegere "adel" komt ook tot z'n recht door afbeeldingen van de familie Texeird de Mattos. Kortom een boekje om te hebben. Het is verkrijgbaar bij Drogisterij Hali, Dorpsstraat 39, Beekbergen.

Nog behorende bij het artikel: De Geschiedenis van het landgoed "De Molenbeek" te Eerbeek door Mevr. W.J. Ruijgrok - van der Pol:

"Bronnen "De Molenbeek"

Eigen archief, het oudste stuk in mijn bezit: Extract uit de boedelscheiding tussen Willem Gerard van Lamsweerde etc. 28 aug. 1757 (geëxtraheerd 1776)

Oudste gegevens betreffende de oorsprong van het landgoed (1717) etc. uit archief Van Lamsweerde te Arnhem no. 6: Register van pachten en geldleningen. betrekking hebbend op het Huis te Eerbeek, 1e deel.

Molen van Johannes Schoonman, zie Jac. Anspach: Iets over papiermolens op de Veluwe", in Bijdr. en Meded. van Gelre, deel II, Arnhem 1899 en

W. Visser; Van Schepvorm tot Papiermachine, uitgeg. ter gelegenheid van het 50- jarig bestaan van de Vereniging van Nederlandse Papierfabrikanten, 1954.

Gegevens betreffende museummolen: C.Th. Knokke "De Veluwse papiermolen".

Molen van Gosuin de Bueninck: Zie Anspach.

Moelijkheden van de Heer van Lamsweerde, betreffende het afdammen van de beek (1721), en de koop van 2 morgen land bij de Gravinnebeek (6 oktober 1717) zie het Markenboek van Hall en Eerbeek.

